

JANET SKESLIEN CHARLES

De
Franse
boeken
brigade

Vertaald door Mieke Trouw-Luyckx

LUITINGH-SIJTHOFF

© 2024 Janet Skeslien Charles

All rights reserved

© 2024 Nederlandse vertaling

Uitgeverij Luitingh-Sijthoff bv, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden

Oorspronkelijke titel *Miss Morgan's Book Brigade*

Vertaling Mieke Trouw-Luyckx

Omslagontwerp Studio Jan de Boer

Omslagbeeld Trevillion

Opmaak binnenwerk Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 210 4758 4

ISBN 978 90 210 4958 8 (e-book)

ISBN 978 90 210 4959 5 (luisterboek)

NUR 302

www.lsuitgeverij.nl

www.boekenwereld.com

Uitgeverij Luitingh-Sijthoff vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Voor mijn echtgenoot, Eddy Charles

Ik kan het beeld van die dorpen niet meer uit mijn hoofd krijgen. De dapperheid van de mensen en de moed waarmee ze terugkomen om te midden van alle verwoesting opnieuw te beginnen... Wist u dat de gravin d'Evry in een kar op de binnenplaats van haar stallen woont? Dat doet ze omdat ze de militairen dan kan helpen om de tuinen van haar mensen op te ruimen, waarna zij naar hun land kunnen terugkeren. Haar chateau staat ondertussen verwoest op de heuvel. Ze hebben nu hulp nodig.

**Uit een brief van Anne Morgan
aan haar moeder**

Proloog

Een blik in iemands kledingkast kan je veel vertellen over het leven van die persoon. Ik sta voor de mijne te peinzen wat ik vanavond zal aantrekken. Mijn vingers gaan langs strakke vesten en lange broeken, overblijfselen van een lange carrière. Weggedrukt aan de zijkant zie ik restanten uit het verleden: de heksenhoed en -kiel die ik op dringend verzoek van mijn leerlingen elke Halloween weer aantrok, een bruidsjurk die het altaar niet heeft gehaald en het uniform van het American Committee for Devastated France, het Amerikaanse comité voor herstelwerkzaamheden in het verwoeste Frankrijk. Het heeft een horizonblauwe tint, dezelfde kleur die het Franse leger droeg. Mijn hand gaat automatisch naar de zoom van de rok. Zeventig jaar oud, en de warme, lichte wolmengeling belichaamt nog steeds de kwaliteit waar Parijs om bekendstaat. Wat zou deze stof veel verhalen kunnen vertellen! Het was het weefsel van het leven tijdens de Eerste Wereldoorlog. Het had liefde en haat gezien, opoffering en gierigheid, verlangen en hoop, vertwijfeling en moed. Altijd moed.

Mijn vingers glijden over de mouw naar de roestkleurige vlek op de manchet. Wat we ook hadden geprobeerd – deppen met spuitwater, weken in jodium, schrobben met marseillezeep –, we hadden zijn bloed er niet uit gekregen. Het geeft niet. De stof is bijna donker genoeg om de vlek te verbergen, en de verkleuring kan worden toegeschreven aan een spatje ratatouille.

Om het uniform van de hanger te halen pak ik het bij de schouders en trek ik eraan. Ik sta mezelf toe het jasje in mijn armen te

houden alsof het een vrouw is die ik kan omhelzen. Er prikt iets in mijn borstkas. Op de revers zit een broche. Het zilver is dof geworden, maar ik kan de griffioen onderscheiden, het embleem van de Cards. Op de achterkant staat gegraveerd: DOE WAT JUUST IS EN VREES NIEMAND.

Zou het me nog passen? Er is maar één manier om erachter te komen. Ja, het jasje ziet er elegant uit over mijn blouse. Dat is be-moedigend, dus ik schuif mijn lange broek naar beneden en trek de rok aan. Die zit wat strak om mijn middel, maar het uniform voelt goed, alsof het gedragen wil worden. Het puntje op de i is de zakdoek, waarvan de stof in de loop der jaren dun is geworden. Ik schuif hem in mijn zak.

Ik kijk op mijn horloge. Het is bijna zeven uur. Het besluit wat ik vanavond zal dragen is genomen – als ik nu niet wegga, kom ik te laat.

Ik haast me het appartement uit en loop over Fifth Avenue naar de New York Public Library. Ik recht mijn schouders en loop met stevige pas de trap op, zoals ik dat al duizenden keren heb gedaan. Toen ik in Manhattan aankwam, was dit mijn school, mijn sociale leven, mijn thuis.

In de hal strijk ik met mijn vingers over slijtplekken op de muren. Sommige mensen zouden onvolkomenheden zien, maar ik herinner me kisten die werden bezorgd, een weggerold boekenkarretje dat van de trap af denderde en leerlingen zoals ik, die per ongeluk vegen op de witte verf maakten omdat de inkt van de vloeiblokken als parfum aan onze huid bleef kleven.

Het verleden drukt op me, de lucht is gevuld met herinneringen. Ik klem mijn vingers om de zakdoek en weet dat het moment eindelijk is aangebroken.

Jessie Carson

NOORD-FRANKRIJK, JANUARI 1918

Vijfenzestig kilometer van het front

De smalle, onverharde weg leek wel een gatenkaas door alle granaatinslagen. Lewis, de chauffeur, reed over granaatscherven en stuurde om gapende kuilen heen. Op de bijrijdersstoel klemde ik me aan het portier vast. De Ford raakte een van de voren in de weg, waardoor mijn hoofd naar achteren klapte. Mijn gezicht vertrok, niet alleen van de pijn, maar ook bij de aanblik van de velden, die waren doorstikt met prikkeldraad.

De verwoesting strekte zich uit tot aan de horizon. Er was geen mens te bekennen. Ik zag zelfs geen grasspriet, en het landschap versmolt met de grijze wolken tot een kleurloos, hopeloos terrein. Bewoners waren gevlucht of gevangengenomen. Het Duitse leger had huizen, scholen, kerken, ziekenhuizen, bibliotheken en levens weggevaagd. Op boerderijen hadden de Duitsers de tarwe gebombardeerd die tot dat moment had standgehouden. In boomgaarden hadden ze de bijl gezet in onschuldige appelbomen. Takken lagen op de grond, met verdorde bladeren die fluisterden in de wind.

Bij de controlepost, die ons toegang tot het oorlogsgebied zou verschaffen, minderden we vaart. Achter vijf militaire vrachtwagens

kwamen we tot stilstand. Lewis zette de motor af en stak een sigaret op, wat betekende dat we hier wel een poosje zouden staan. De vochtige kou werd voelbaar, dus ik trok de kraag van mijn wollen jas dicht om me heen. Terwijl Lewis tussen onze papieren zocht – paspoorten en werkvergunning, bekrachtigd met stempels in blauwe inkt –, keek ik met samengeknepen ogen naar de vorstvllokjes op de hoek van de voorruit. Ik ontdekte een caleidoscoop aan patronen. Zilverige vlindervleugels. Een kinderwant. Ja, mijn vader had gelijk gehad: als je er oog voor had, zag je zelfs op de akeligste plaatsen een overvloed aan schoonheid.

‘Pff, wat een pietje-precies!’ Lewis gebaarde naar een man van de Franse militaire politie, die elke lettergreep op de papieren van een vrachtwagenchauffeur leek te bestuderen. ‘In dit tempo komen we nooit langs deze post.’

Terwijl we zaten te wachten, flitsten er taferelen van mijn lange reis door mijn hoofd. Het waren net fladderende, omwaaiende bladzijden van een openliggend boek. Tijdens de overtocht over de oceaan deelde ik een hut met een vrijwilligster van het Rode Kruis, die de volle drie weken haar reddingsvest had aangehouden. Ze was bang dat ons schip getorpedeerd zou worden, net als *de Lusitania*, maar desondanks was ze aan boord gegaan. Wat een moedige vrouw! Bij onze aankomst in Bordeaux proefden mijn medepassagiers en ik echte Franse wijn en vingen we glimpen op van gebouwen met engelen en waterspuwers erop. Tijdens de rit naar Parijs pruttelde onze Peugeot langs rijen populieren die de weg beschaduwden. In de hoofdstad hielp Lewis me om toestemming te krijgen het oorlogsgebied te betreden. We stonden bij het politiebureau urenlang in de rij om een stempel op een formulier te krijgen. Toen we ons daarmee over de kinderkopjes naar het ministerie van Oorlog haastten, konden we weer achteraan in de rij aansluiten. Het was een drie dagen durende hindernisbaan van taalproblemen, waarop we met horten en stoten vooruitkwamen. Ik was op dat moment tien dagen in Frankrijk, en dat was lang genoeg om me over twee dingen te verbazen:

de ontzagwekkende architectuur en de geestdodende bureaucratie.

Eindelijk kwam er beweging in de vrachtwagen voor ons, die kratten met kolen en kruivaten vervoerde. We waren aan de beurt. De politieman bekeek fronsend onze papieren.

Lewis zag me nerveus aan mijn zakdoek frummelen en zei: 'Maak je maar geen zorgen.'

De politieman wees naar een regel onderaan een document. Lewis draaide de bladzijde om en wees op de krabbel van het hoofd van de politie. 'Wij hebben aan onze plicht voldaan. Doe de uwe en laat ons door.'

Hij gebaarde naar mij. 'Maar hier staat dat ze bibli...'

'We horen bij de brigade van miss Morgan,' zei Lewis, in bondig Frans met een ondertoon die een beginnend ongeduld verraadde.

De mond van de man viel open. 'Merci.' Hij gebaarde dat we mochten doorrijden.

Ik vroeg waarom hij ons had bedankt. Lewis vertelde dat de mensen in deze streek wisten wat Anne Morgan voor hen deed. En dit was niet de enige plek waar ze het wisten. Miss Morgan was de reden dat ik hier was. Ze had een fotograaf en een filmmaker opdracht gegeven om de gevolgen van de oorlog vast te leggen. In een Amerikaanse bioscoop vlak bij de New York Public Library had het publiek met open mond zitten kijken naar een bleek, witharig boerenechtpaar dat van top tot teen in het zwart was gekleed. Hun rimpelige gezichten verraadden dat ze hun hele leven onder een meedogenloze zon hadden gewerkt. De Duitsers hadden hun geit en hun ruïn geslacht, hun zadenvoorraad in brand gestoken en hun boerderij verwoest achtergelaten. De boer en de boerin lieten hun armen slap langs hun lichaam hangen en stonden doelloos voor hun gebombardeerde schuur, als dolende geesten zonder plek om rond te waren. Toen ik dat had gezien, kon ik niet gewoon thuis blijven zitten en voor hen bidden.

Lewis en ik moesten vanuit Parijs rechtstreeks naar het dorp Blérancourt rijden, waar het hoofdkwartier van het CARD was gevestigd.

De afkorting CARD stond voor *Le Comité américain pour les régions dévastées*, het Amerikaanse comité voor herstelwerkzaamheden in het verwoeste Frankrijk. Ik was hun nieuwste lid en moest me op het hoofdkwartier melden. We reden door een volledig vernield dorpje met gebombardeerde huizen en verkoelde luiken. Aan de rand van het dorp zagen we in de berm een graf. Aan het hoofdeinde stond een kruis waaraan een helm was gehangen, en aan het voeteneinde stak een verroeste bajonet uit de grond. We reden het graf zo langzaam voorbij dat ik tijd kreeg om het opschrift te lezen: 'Onbekende soldaat, augustus 1914.'

Het troosteloze tafereeltje raakte me diep.

'Lewis, wil je alsjeblieft even stoppen?' vroeg ik.

Bij het CARD noemden we elkaar bij de achternaam. Toen ik hoorde dat ene Lewis mijn chauffeur zou worden, stelde ik me een kale man met een monocle voor, in plaats van een opgewekte, bruinharige jonge vrouw die aan Vassar had gestudeerd. Zij en ik waren allebei gekleed in ons uniform, een jasje en een rok in een horizonblauwe tint.

Lewis draaide aan het grote stuur en manoeuvreerde langs de rommel op de weg naar een puinvrij plekje in de berm. Bij het in alle haast gedolven graf bogen we het hoofd. In New York schreeuwden de straatventers tot ze schor waren, klepperden de hoeven van paarden die hinnikend over Fifth Avenue liepen, kreunden melkwagens onder het gewicht van de room, koerden dikke duiven de voorwaardelijke taal van de liefde en hoorde je van tijd tot tijd een eenzame kraai krassen. Hier hing enkel een griezelige stilte.

Stijf van al die uren in de Ford kuierden Lewis en ik naar rijen huizen die waren gereduceerd tot hopen stenen die amper tot mijn middel kwamen. In de tuin bevonden zich vernielde konijnenhokken van verwrongen, gespleten hout. Op de aarde lagen handgranaten en granaten die niet ontploft waren. In een voormalige eetkamer zagen we een versplinterde eettafel, stoelen en een rieten wieg waarvan het gescheurde kant bespikkeld was met vuil.

Ik kon nauwelijks geloven dat ik hier eindelijk was, in het hart van deze sprakeloze, uitgestorven waanzin. Ik herinnerde wat mijn bazin had gezegd toen ik aankondigde dat ik me had aangemeld: 'Wat moet een bibliothecaresse in vredesnaam midden in een oorlogsgebied?'

'Ik wil doen wat ik kan om te helpen.'

'Hoe kom je dan in Europa?' wilde ze met een zelfgenoegzaam lachje weten.

We wisten allebei dat de oversteek meer kostte dan ik in een jaar verdiende.

Ik herinnerde me het genoegzaam waarmee ik haar kon vertellen dat miss Morgan mijn overtocht had betaald. Nou ja, Miss Morgans brigade dan. Voor de verandering stond mijn bazin, Winnifred Smythe, de helderste, oudste ster aan het firmament van de kinderafdeling van de NYPL, eens met haar mond vol tanden.

Nog nooit had ik zo van een stilte genoten.

'Hoe kent ze jou?' wilde ze uiteindelijk weten. 'Jij bent onbeduidend.'

Het was inderdaad erg opmerkelijk dat een bibliothecaresse en de erfgename van het grootste Amerikaanse bankiersfortuin elkaars pad hadden gekruist. Ik antwoordde dat miss Morgan misschien had gehoord van mijn inzet voor de National League for Women's Service, een bond die was opgericht om ervoor te zorgen dat vrouwen hun steentje aan de oorlog konden bijdragen. Natuurlijk was miss Morgan penningmeesteres van die bond. Ik was een van de 250.000 vrijwilligers en stond aan het hoofd van een zelfstandige afdeling. Volgens de directiesecretaresse van de NYPL had miss Morgan speciaal naar mij gevraagd.

'Waarom naar jou?' mompelde mijn bazin. 'Waarom niet naar mij?'

Mijn moeder hield vol dat de zinsnede 'zoekt en gij zult vinden' uit Mattheus 7:7 naar lezen verwees en dat de meeste antwoorden in boeken te vinden waren. Ik herinnerde me het manifest van de

League uit 1917: ... *vastbesloten dat deze National League for Women's Service de consecratie van de kracht van de vrouw zal zijn en dat zij zich niet zal bezighouden met zelfzuchtigheid of politiek...*

Geen zelfzuchtigheid of politiek. Dat was de reden.

Lewis en ik liepen over de straat met kinderkopjes. Bij een put bleef ze staan om een beroete lappenpop op te rapen. 'Ik heb deze rit nu al tien keer gemaakt.' Ze veegde het gezicht van de pop schoon. 'Maar ik word nog steeds geraakt door deze achtergebleven spullen van gezinnen die uit hun huizen verdreven zijn.'

We liepen langs allerlei overblijfselen. In een vernield huis zagen we een kapotgeslagen vitrinekastje en een doorweekte sofa. In de voormalige achtertuin zette Lewis de pop op een stoel waarvan de afgehakte poten waren verdwenen. Ik slenterde over de zachte grond van de akker achter de tuin. Geen enkele rebelse veldbloem kwam in de verleiding om hier wortel te schieten. Geen enkele veldmuis schoot weg bij het geluid van mijn voetstappen. Geen enkele mus begroette ons met behoedzaam getjilp. Zouden de vogels ooit nog terugkomen?

Het landschap deed me denken aan de manier waarop Willa Cather de Great Plains in de Verenigde Staten beschreef. Opeens verriilde ik dit lapje grond voor de bibliotheek in mijn hoofd. Die was twee verdiepingen hoog en had een verschuifbare ladder om bij de dikke boeken op de bovenste planken te kunnen komen. Het zitje voor het raam wenkte me met zijn dikke kussens en donzige doorgestikte deken. Ik krulde me daar vaak op met een boek. Dan keek ik uit over de geheime tuin, waarin volop rozen en lavendel bloeiden. Nu liep ik vlug over het krakende parket om *My Antonia* te pakken. *Ik wilde door het rode gras verder lopen en over de rand van de wereld stappen, die niet ver weg kon zijn.*

'Carson!' hoorde ik Lewis schreeuwen.

Met een klap verruilde ik mijn knusse bibliotheek weer voor het heden, waarin ik het had klaargespeeld om midden in een modderig veld te belanden.

‘Die akker ligt vol met landmijnen,’ zei ze. ‘Volg exact je voetstappen in omgekeerde richting. Loop langzaam naar me terug.’

Ik draaide mijn hoofd. Het grijsbruine pad strekte zich voor me uit, en het was oneindig ver naar Lewis. Ik zocht naar mijn voetsporen – wat was een geul en wat niet? Waar waren de rondingen van mijn hakken? Mijn hele lichaam trilde, deels van de kou, maar vooral omdat ik nog nooit zo bang was geweest. Op mijn eerste dag in het oorlogsgebied had ik gedaan wat mijn bazin me al had voorspeld: ik had me in de nesten gewerkt. Nou ja, eigenlijk had ze voorspeld dat ik zou omkomen. Ze klaagde dat ik in mijn hoofd woonde in plaats van op de echte wereld. Ze had bezwaar tegen mijn tocht naar Frankrijk. Nee, ze had bezwaar tegen mij, daar kwam het gewoon op neer. Ik zou bewijzen dat ze ongelijk had.

Ik tuurde naar de klonterige modder. Had dat plasje er al gelegen, of was dat de plek waar ik mijn voet had neergezet? Mijn hart bonkte luid en hard. Hoewel ik het ijskoud had, drupte het zweet van mijn voorhoofd. Ik veegde mijn voorhoofd af met mijn vaders zakdoek en zette de eerste stap. Ik wilde niet dood. Ik wilde niet dat mijn bazin gelijk kreeg. Rechts, links. Rechts, links.

Bij de auto beefde mijn hele lijf van de paniek en kon ik nauwelijks op adem komen. Ik had verwacht dat Lewis me de wind van voren zou geven, maar ze zei alleen maar: ‘Pff, wat een gedoe.’ Ik wist niet of ze het over mij had of over de situatie.

Ik liet me op de rijdersstoel zakken. Het zou mijn verdiende loon zijn geweest als Lewis het portier met een klap had dichtgeslagen, maar ze duwde het zachtjes dicht en zei: ‘Arme ziel, je bent krijt wit.’ Haar beschermende bezorgdheid verwarmde me, en de angst gleed eindelijk van me af.

Terwijl Lewis de auto terug naar de weg manoeuvreerde, legde ze uit dat we waren gearriveerd in de Rode Zone, waar Duitse militairen explosieven hadden begraven zoals ze vroeger aardappelen hadden gepoot. Ik herinnerde me de omschrijving uit het CARD-verslag: *Volledig verwoest. Schade aan huizen en percelen: 100%. Schade*

aan de landbouw: 100%. Onmogelijk op te ruimen. Onmogelijk door mensen te bewonen.

Tot nu toe had ze opgewekt gebabbeld en keek ze net zo vaak naar mij als naar de weg. Afgelopen donderdag was ze vijftientig geworden, wat betekende dat ze bijna zeventien jaar jonger was dan ik. Ik herinnerde me de stroom van vragen die bij deze lastige leeftijd hoorde. *Heb je een aanbieder? Wat doet hij voor de kost? Heeft hij je al ten huwelijk gevraagd? Hoeveel kinderen wil hij?* Het was een opluchting dat de vragen me bijna nooit meer werden gesteld, al fluisterde moeder nog steeds af en toe weemoedig: 'Het kan nog altijd.'

'Het was de meisjes gelukt om wat champagne te vinden,' had Lewis verteld. 'Mijn verjaardagsfeestje was ontzettend gezellig! Wij Cards werken als paarden, maar we weten ook hoe we plezier moeten maken. Dat zul je nog wel merken.' Ze was hier nu zes maanden en was verantwoordelijk voor het onderhoud van de voertuigen. Thuis had ze een eigen auto met chauffeur gehad, maar nu repareerde ze lekke banden, lapte ze motorblokken op en schraapte ze drek van het chassis.

'In onze eenheid noemen we onszelf "les chauffeuses",' zei ze.

Lewis vond het heerlijk om naar de Franse mannen te kijken als ze hen in de Ford passeerde.

'Ze hebben nog nooit een vrouw achter het stuur gezien, en ze vinden het abnormaal. Hun ogen puilen uit hun kassen! Hun monden vallen open! Het is hilarisch!' zei ze. We lachten allebei. 'Door de vettige bougies en het gebrek aan warm water heb ik rouwrandjes onder mijn nagels. Mijn lieve moeder, de belangrijkste gastvrouw van heel Philadelphia, zou een rolberoerte krijgen als ze het zag!'

Lewis stak haar handen omhoog, die waren gehuld in dure geitenleren handschoenen. Intuïtief bedekte ik een versleten plek op mijn wollen exemplaren. De meeste Cards waren vrouwen zoals Lewis: rijke vrijwilligsters die alles zelf betaalden. Ik ontving een salaris en

kreeg een onkostenvergoeding voor zaken als de oversteek en lessen om mijn Frans op te halen. Een uniform kon het verschil tussen ons niet wegnemen.

Ik vertelde haar dat ik bibliothecaresse op een kinderafdeling was. Daarom waren mijn handen ofwel roze, omdat ik me aan papierrandjes sneed, ofwel blauw, van de inkt op de vloeschommel als ik de boeken afstempelde.

‘Wat heerlijk om je kennis met kinderen te delen,’ zei ze. Ik was bang dat haar opmerking spottend bedoeld was, maar ze liet erop volgen: ‘Als kind had ik privéleraren Frans en Latijn. Na mijn opleiding aan Vassar verbood mijn vader me een baan te zoeken.’

Opeens had ik medelijden met een rijke erfgename. ‘Mocht je ook geen vertaalwerk aannemen?’ vroeg ik. Dat had ze immers thuis kunnen doen.

‘Vader zei dat mijn kennis bestemd is voor mijn toekomstige echtgenoot. Hij verwachtte dat ik een van zijn werknemers zou uitkiezen, allemaal prima jonge effectenmakelaars.’

‘Zoiets deed mijn moeder ook. In de kerk kwamen er altijd wel aanbidders in onze bank zitten.’

‘Je zou er bijna atheïst van worden!’

Ik grinnikte. ‘Ik heb het God nooit verweten. En het is me een raadsel waar mijn moeder al die vrijgezellen vandaan haalde.’

De waarheid was dat ik mezelf wilde onderhouden en tevreden was met mijn carrière. Ik was echter klaar voor een uitdaging en wilde nieuwe gezichten zien. Daarnaast waren er dingen die ik met alle plezier achterliet. Lewis en ik hadden verschillende achtergronden, maar nu bevonden we ons op dezelfde beschadigde weg. We waren twee Cards die Franse dorpelingen wilden helpen.

Het leed van het land sijpelde bij ons naar binnen. De rest van de reis voelde als een begrafenis, en we zwegen uit eerbied voor de doden. Ze hield haar blik op de voren in de weg gericht terwijl we een uur lang door leegte reden.

Toen het begon te regenen, zei Lewis: ‘Ik neem aan dat je over-

schoenen hebt meegenomen. We hebben hier bijna voortdurend motregen en het is overal modderig.'

Terwijl ze de koppeling intrapte om terug te schakelen, wierp ik een zijdelingse blik op haar suède knooplarsjes, die haar als een tweede huid pasten en duidelijk speciaal voor haar waren gemaakt. Ik droeg vierkante werkschoenen – iets anders kon ik me niet veroorloven. Verruilde ik een lastige bazin voor verwende meisjes uit de beau monde?

'Zijn de andere Cards makkelijk in de omgang?' vroeg ik.

'De meesten zijn vriendelijke, hardwerkende vrouwen. Miss Morgan en dokter M.D. – onze bijnaam voor dokter Anne Murray Dike, de voorzitter van het CARD – houden alles goed in de gaten. Toen een debutante het waagde om te lanterfant en tot tien uur 's ochtends in bed te liggen, stuurde dokter M.D. haar zonder pardon terug naar Boston.'

Ik kreeg een ongemakkelijk gevoel bij de gedachte dat je als een kapotte lamp terzijde kon worden gegooid. Mijn bazin zou kakelend lachen: *Ik zei het toch!*

'En er was een meisje dat er niet tegen kon,' vervolgde Lewis. 'Na twee weken vluchtte ze naar Le Ritz.'

Ik vroeg me af waarom ze het had opgegeven. Was haar Frans niet goed genoeg geweest? Was ze overvallen door heimwee? Ik had een contract getekend voor twee jaar en zou al die tijd mijn zus en mijn moeder niet zien. Wat had me bezielde? Ik had er zo naar uitgekeken om naar Frankrijk te gaan dat ik er niet bij had stilgestaan dat ik voor die baan mijn familie moest achterlaten.

'We zijn er,' zei Lewis.

Tegen de avondschemering reden we het verwoeste dorp Bléran-court in. Het wegstervende licht kon de ruïne van een stenen huisje niet verhullen. Op een stapeltje puin onder de restanten van het dak zat een meisje met een mopsneus en vlechten voorovergebogen over een boek. Ze ging zo op in het verhaal dat de lichtbundels van onze koplampen niet tot haar doordrongen.

‘Dat is Marcelle Moreau,’ zei Lewis. ‘In wat er nog van haar huis over is. Ze wonen nu in een uitgegraven ruimte in een steengroeve. Haar vader is op het slagveld omgekomen. Wanneer haar moeder als wasvrouw en naaister aan het werk is, past Marcelle op haar drie onstuimige broertjes. Madame Moreau gunt haar geen moment rust.’

‘Boeken kunnen een moment van rust zijn.’ Ik was gekomen om kinderen zoals zij te helpen. Ik moest mijn angst dat ik ongeschikt was uit mijn hoofd zetten. ‘Kun je ons aan elkaar voorstellen?’

‘Ik kan het proberen.’ Lewis minderde vaart. ‘Meestal gaat ze er-vandoor.’

Ik stak mijn hand in mijn tas en haalde er *Anne van het Groene Huis* uit, een troostrijk boek dat ik in het Frans probeerde te lezen. *Anne zou zich altijd de zilverachtige, vredige schoonheid en de zoete kalmte van die avond blijven herinneren. Het was de laatste avond voordat verdriet haar leven binnenkwam. En geen leven is ooit meer helemaal hetzelfde wanneer eenmaal de dood aan de deur heeft geklopt.* Ik had het idee dat het meisje dat zou begrijpen. Door het open raampje van de Ford bood ik haar het boek aan, een beetje zoals je Black Beauty een wortel zou geven. Ze griste het uit mijn hand.

‘Wil je er nog een paar?’ vroeg ik in het Frans.

‘Ma zei dat ik niet met duivelinnen mocht praten!’

Diablasses. Ik onderdrukte een lachje. Ik was gevleid – nog nooit eerder had iemand me een slechte invloed genoemd. ‘Ik hou van lezen, net als jij. Ik ben de nieuwe bibliothecaresse.’

Ze hield haar hoofd schuin. ‘U liegt! Iedereen weet dat bibliothecarissen altijd mannen zijn.’

‘De tijden veranderen,’ zei ik tegen haar.

‘Hier niet.’ Marcelle nam Lewis taxerend op. ‘Ma zegt dat alleen hoeren roken of hun haar in bobkapsels knippen.’

‘Maar het is dus wel acceptabel als mannen roken en vaak naar de barbier gaan?’ vroeg ik.

Marcelle kauwde op het uiteinde van haar vlecht en dacht na over mijn vraag.

'Laat dat maar even op je inwerken. Er wordt gemeten met twee maten,' liet ik erop volgen.

'Kom maar naar me toe als je beseft dat het oneerlijk is,' zei Lewis. 'Dan leer ik je autorijden.'

Boeken en autorijden – wie kon zo'n verleidelijk aanbod nu weerstaan? Marcelle kwam een stapje dichterbij.

'Ik heb je naar de put gestuurd om onze emmers te vullen,' hoorden we een vrouw schreeuwen. 'Hoe vaak heb ik niet gezegd dat je *les dames américaines* niet mag lastigvallen?'

Met grote ogen maakte de puber zich uit de voeten.

'Moeten we niet achter haar aan gaan?' vroeg ik aan Lewis.

'Dat heeft geen zin. Zelfs ik vind Marcelles moeder intimiderend.'

Terwijl de Ford over de kinderkopjes stuiterte, wees Lewis naar het gemeentehuis, een gebouw van twee verdiepingen waarin de gemeentelijke bibliotheek was gevestigd. Wonder boven wonder waren alle vier de muren nog intact. Intuïtief tikte ik op mijn schouder, waarin ik mijn blauwdruk voor de kinderbibliotheek bewaarde. Ik popelde om die aan miss Morgan te laten zien. Eerste indrukken blijven hangen, was de overtuiging van mijn vader geweest. Ik zou bewijzen dat ze de juiste keuze had gemaakt toen ze mij in dienst nam.

Ons hoofdkwartier – een verwoest kasteel – kwam in zicht. Slechts een deel ervan was nog intact. De goudkleurige gloed achter de ramen op de begane grond wenkte ons uitnodigend. We staken de brug over de droge kasteelgracht over en reden langs een groepje magere sparren. Nog nooit eerder was ik zo blij geweest om bomen te zien. Zoals Willa Cather schreef: *Er waren maar zo weinig bomen in dat land, en ze moesten zo hard vechten om te kunnen groeien, dat we ons zorgen om ze maakten en ze bezochten alsof ze personen waren.* We reden onder de boog van de grote zandstenen poort door en kwamen in een gehuchtje van geprefabriceerde houten barakken met zinken daken. Lewis wees naar de garage, de kliniek en de winkel, waar dorpingen tegen gereduceerde prijzen boodschappen kon-

den doen. Zes van de barakken waren slaapzalen, en de zevende, die *le club-house* werd genoemd, was een gemeenschappelijke ruimte waarin de maaltijden werden geserveerd. In het maanlicht leek het hoge zandstenen kasteel op een satijnen bruidsjurk, en al het verspreide puin ernaast deed aan een kanten sleep denken.

Toen we uit de Ford stapten, danste er een terriër om mijn rok heen. 'Hallo, brave jongen,' zei ik tegen hem.

Lewis legde uit dat veel huisdieren tijdens bombardementen van hun eigenaren waren gescheiden en nu over de *rues* zwierven, op zoek naar eten en vriendelijkheid.

'We hebben allemaal honden en we hebben allemaal vlooiën,' voegde ze er opgewekt aan toe.

Terwijl we de hond aaiden, verstrakte Lewis als een militair die op het commando 'op de plaats rust' wacht.

'Daar zijn de twee Annes,' fluisterde ze.

Ik zag het duo door de indrukwekkende eiken deur van het chateau naar buiten komen en herkende Anne Morgan van krantenfoto's. Je zou verwachten dat er over zo'n rijke vrouw artikelen op de pagina's over de uitgaanswereld verschenen, en dat je kon lezen op welke plaats ze overwinterde en welke hertog haar om haar hand had gevraagd. In plaats daarvan stonden er op de voorpagina's profielen van haar. Daaruit bleek dat ze zich inzette voor werkende vrouwen en ijverde voor betere salarissen, betaalde vakanties en veiligere werkomstandigheden in de fabrieken. Zij en haar vriendinnen uit de hogere kringen postten samen met arme textielarbeidsters op de straten van Manhattan, want ze wist dat de rijken altijd werden gevolgd door verslaggevers met camera's.

Tegenwoordig benadrukten artikelen haar werk in Frankrijk. Toen de oorlog in 1914 uitbrak, stelde Anne Morgan haar villa in Versailles open voor gewonde, herstellende militairen. Tegen 1916 was ze penningmeesteres van het American Fund for the French Wounded. In 1917 kregen zij en negen andere vrouwen toestemming van generaal Pétain om zich in Blérancourt te vestigen en burgers te helpen.

Die avond piekten miss Morgans grijzende krullen onder haar CARD-hoed uit, die schuin op haar hoofd stond. Ze droeg een gesteven witte blouse, een zwarte das en haar uniform. Aan haar ogen was te zien dat ze heel intelligent was. Ze had haar kin een stukje in de lucht gestoken, alsof ze gewend was strijd te moeten leveren. Naast haar liep dokter Anne Murray Dike.

Volgens Lewis was ook de Schotse dokter M.D. een natuurkracht. Nadat Anne Murray Dike in Canada geneeskunde had gestudeerd, was ze met een hoogleraar uit Boston getrouwd. Het huwelijk had niet standgehouden, en sommige mensen hielden miss Morgan daarvoor verantwoordelijk. De twee Annes waren onafscheidelijk.

Miss Morgan was fors, maar dokter M.D. was lang en slank. Golven rossig haar omlijstten haar ovale gezicht. Ze keek me peinzend recht in de ogen.

‘Welkom, Carson.’ De stem van miss Morgan was laag en gezaghebbend. ‘Tijdens ons werk hielden we het raam in de gaten, want we wilden je als eersten begroeten. Hoe verliep de autorit?’

Ik wierp tersluiks een blik op Lewis, want ik ging ervan uit dat ze over mijn inschattingsfout op de akker zou beginnen.

‘Geen bijzonderheden,’ antwoordde Lewis luchtig.

‘Gaat het een beetje met je?’ vroeg miss Morgan aan mij. ‘Ik herinner me de eerste keer dat wij tussen de verwoestingen door reden. Die doen wel iets met je.’

Op dat moment had ik iets moeten zeggen. Iets als: *Die kilometers boden een hartverscheurende aanblik. Aangenaam kennis met u te maken. Ik wil u graag mijn blauwdrukken laten zien.*

Omdat ik niet wist welk antwoord het beste was, zei ik niets, en ik besepte pas dat ik een ongemakkelijke stilte had laten vallen toen miss Morgan zei: ‘Ik stel voor dat we iets versterkends gaan drinken.’

Ik wist niet of die uitnodiging een vorm van beleefdheid was, dus ik keek naar Lewis. Ze grinnikte en zei: ‘Goed idee!’

De terriër en ik liepen achter de Cards aan het chateau in, popekend om aan het volgende hoofdstuk te beginnen.

Jessie Carson

BLÉRANCOURT, JANUARI 1918

Een verwoest kasteel. Een knapperend haardvuur. Een verguld Frans bureau. *Toen ik vroeger sprookjes las, dacht ik dat zulke dingen niet bestonden, maar nu bevind ik me midden in zo'n tafereel!* Ik voelde me net Alice in Wonderland, al had ik een grijze terriër naast me in plaats van een wit konijn. Bij het zien van de Turkse tapijten en de antieke meubels werd ik bang dat de slanke poten van de stoelen uitstekende kauwspeltjes zouden zijn. 'Zal ik de hond naar buiten brengen?'

'Ik zou niet weten waarom,' zei miss Morgan.

Lewis en ik liepen naar de fluwelen bank, en de terriër ging aan mijn voeten liggen. Dokter Murray Dike zat nuffig op de Lodewijk xiv-stoel, vlak bij miss Morgan, die op het randje van haar bureau was gaan zitten. Een dienstmeisje schonk ratafia in, en dokter M.D. hief haar glas. 'Op de veilige aankomst van Carson.'

De anderen volgden haar voorbeeld, maar ik verstijfde, met mijn arm in de lucht. Ik staarde naar miss Morgan, een vrouw die de beleefde omgangsvormen niet alleen had getart, maar ze opnieuw vorm had gegeven.

Ze was vast gewend dat mensen ontzag voor haar hadden, want ze fluisterde: 'Neem maar een slokje.' Ik nipte aan de zoete wijn. Daarna haalde ze haar parelmoeren sigarettenetui tevoorschijn. Ik bedankte, maar Lewis stak er een op en nam een flinke trek. Miss Morgan rookte haar sigaret alsof het een pijp was. Na de urenlange autorit slaakte ik een zucht en genoot ik van de zachte kussens, die netjes op hun plaats bleven liggen. Lewis vertelde de twee Annes over een samenkomst in het CARD-depot in Parijs, waar Cards op zoek gingen naar krijt en leitjes voor scholieren en de zaden waar de boeren om hadden gevraagd.

Lewis drukte haar sigaret uit. 'Ik moet zorgen dat Bessie morgen tiptop in orde is voor de lange tocht.'

'Bessie?' vroeg ik.

'De Ford.' Lewis nam afscheid met een geruststellend kneepje in mijn schouder.

'Je bent vast au courant van de ontwikkelingen in de oorlog,' zei miss Morgan tegen mij, 'maar omdat deze streek achter de vijandelijke linie ligt, konden de kranten niet onthullen wat hier gebeurde.'

Ze legde uit dat de velden en de dorpen in het noordoosten van Frankrijk in de herfst van 1914 een slagveld waren geworden. Toen de geallieerden zich terugtrokken, hadden de bewoners – voornamelijk vrouwen en kinderen, omdat de Franse mannen in het leger dienden – slechts twee keuzes gehad: vluchten of standhouden. Er volgde een brute bezetting door Duitse militairen. Sommige Françaises werden gearresteerd en naar Duitsland gestuurd, waar ze als krijgsgevangenen werden mishandeld. De achterblijvers werden gedwongen uitputtend werk te verrichten. Omdat er geen vee meer was en er ook geen tractoren meer waren, moesten vrouwen tijdens het inzaaien van de tarwe de plaats van de ossen innemen. Zelfs kinderen van een jaar of vier moesten twaalf uur per dag aardappelen rooien. Ze leden inmiddels aan ondervoeding, huidziekten en kromgegroeide ruggengraten. Een jongetje zag zijn moeder voor zijn ogen sterven toen een vijandelijk vliegtuig een bom liet vallen.

‘Er zijn kleintjes die we nog nooit hebben zien lachen,’ voegde dokter M.D. eraan toe. ‘Na alles wat ze hebben meegemaakt weet ik niet eens of ze het wel kunnen.’

‘O...’ Het diepbedroefde geluid ontsnapte aan mijn lippen. Woorden waren mijn leven, maar nu wist ik niets te zeggen. Mijn hart ging uit naar de gezinnen die zoveel hadden moeten doorstaan. Ik besepte pas dat ik mijn vuist om mijn vaders zakdoek had gebald toen de terriër met zijn neus over mijn knokkels streek. Honden leken het altijd te voelen als er iemand moest worden getroost.

Na drie jaar strijd hadden de geallieerden het gebied heroverd, maar het terugtrekkende Duitse leger had onderweg gebouwen vernield en mijnen begraven. De kerk, de school en alle huizen lagen in puin. Niemand had nog een onbeschadigd dak boven zijn hoofd. Pakpapier, teerpapier en vetvrij papier – elke soort papier die voorhanden was – werden gebruikt om de gaten te vullen die de machiniegeweren hadden achtergelaten. Het herbouwen van de huizen en het opruimen van de akkers bleven de prioriteiten van het CARD. Als de gezinnen hun brood hier niet konden verdienen, zouden ze niet terugkeren.

Ook al werden er vijftig kilometer verderop nog steeds bommen afgeworpen, op het land werden prikkeldraad en onontpofte granaten opgeruimd. Loopgraven werden gedicht, karkassen van dieren werden weggehaald en stoffelijke resten van gesneuvelde militairen en burgers werden overgebracht naar begraafplaatsen. Dorpelingen verbleven in steengroeven, stallen, plaggenhutten of de ruïnes van hun eigen huizen. Ik kon me niet voorstellen hoe het moest zijn om lichamen bloot te leggen, hoe het moest zijn om met levensgevaar de akkers op te ruimen opdat er weer gewassen konden worden verbouwd. Ik kon me ook niet voorstellen hoe het moest zijn om mijn thuis te verliezen, al wist ik wel hoe het voelde om helemaal opnieuw te beginnen.

Terwijl ik een grote slok ratafia nam, dacht ik na over de harde realiteit waarmee de Fransen te maken hadden. Ik was ingehuurd om

een bibliotheek op te zetten. Wat betekende dit voor mijn project?

‘Neem ons niet kwalijk, Carson,’ zei dokter M.D. op verontschuldigende toon. ‘We hebben vaak de neiging om mensen met veel nare informatie op te zadelen.’

‘Er is ook goed nieuws,’ zei miss Morgan. ‘Afgelopen herfst heeft het CARD leerkrachten ingehuurd. Na drie eindeloze bezettingsjaren gaan de kinderen weer naar school.’

Ik knikte, gerustgesteld dat de kinderen hun vaste ritme terug hadden.

‘School en lezen zijn belangrijk,’ zei dokter M.D., ‘maar misschien moet het werk aan de bibliotheek nog even wachten.’

‘Wat?’ vroeg ik.

Een Card kwam gejaagd het vertrek in en ging voor miss Morgan staan. Een lang parelsnoer streek over de revers van haar uniform. ‘Waar is ze? Lewis zei dat ze was gearriveerd.’

‘Ja, Breckie, Carson is eindelijk gearriveerd,’ zei miss Morgan met een stralende glimlach.

‘Je komt precies op tijd – onze boekenplanken zijn leeg,’ zei Breckie tegen mij. Zilverige lokken van haar bobkapsel streken over haar mollige wangen. Ze was van mijn leeftijd, maar ze bezat dezelfde sprankelende energie als Lewis. ‘Zeg alsjeblieft dat je de nieuwste romans bij je hebt!’

‘Zoveel als er in mijn hutkoffer pasten.’ Door haar verzoek mocht ik haar onmiddellijk. Ik vond altijd vrienden onder mensen die ook van lezen hielden.

‘Ik ben een van de verpleegsters. Ik heet Mary Breckinridge, maar Anne’ – ze gebaarde naar miss Morgan – ‘vindt mijn achternaam te moeilijk voor de Fransen. Daarom noemt iedereen me Breckie.’

‘Onze nieuweling ziet er doodmoe uit,’ zei dokter M.D. tegen haar. ‘Wil jij ervoor zorgen dat ze zich kan installeren?’

‘Wat bedoelde u met uitstel van het werk aan de bibliotheek?’ vroeg ik.

‘Daar hebben we het later nog wel over,’ beloofde miss Morgan,

terwijl ze me naar de deur begeleidde.

De terriër en ik liepen achter Breckie aan naar een barak waarin ik een van de vier kamers zou krijgen. In de kamer zag ik een eenpersoonsbed, een boeket droogbloemen in een koperen granaathuls en een kaptafel met een lampetstel, omdat er geen stromend water was. Toen Breckie me verbaasd naar de granaathuls zag kijken, zei ze: 'Hier wordt niets verspild.'

'Nou, als jullie dodelijke wapens kunnen veranderen in bloemstukken ben ik volgens mij in goede handen.'

'Dat ben je inderdaad.'

De terriër keek van Breckie naar mij en terug, alsof hij het gesprek volgde.

'Het lijkt erop dat deze kritische hond jou heeft geadopteerd,' zei ze. 'Hoe ga je hem noemen?'

Ik keek naar zijn wijze ogen en zijn ruige snorharen. 'Max,' zei ik, waarop de hond begon te kwispelen.

Op dat moment sleepte Lewis mijn versleten hutkoffer naar binnen. 'Wat zit hierin? Stenen?'

'Boeken,' zei ik.

'Dat komt op hetzelfde neer,' zei ze met een plagerige knipoog. 'Ga maar even lekker rusten,' zei Breckie. 'Om zeven uur hoor je de kokkin wel bellen dat we aan tafel kunnen.'

Max keek toe terwijl ik mijn flanellen nachtjaponnen in de ladekast legde en mijn jurken in de kleerkast hing. Zo'n kast heette in het Frans een *armoire*. De Franse taal! Lieve God in de hemel, *le bon Dieu au paradis*, ik was in Frankrijk. *En France*.

'Dat is toch niet te geloven?' vroeg ik aan hem.

Zijn antwoord was een lik over mijn vingers.

Ik legde *My Ántonia*, *De graaf van Monte-Cristo* en *Anne van Avonlea* op het nachtkastje. Ik zorgde dat mijn favoriete personen dicht bij me waren – ik kon onmogelijk zonder hen slapen.

Ik was rusteloos en pakte een pen om mijn zus een brief te schrij-

ven. Met het tijdsverschil zou Mabel nu wel middagpauze hebben. Dan kon ze even weg van haar bureau en de dreigende blik van haar bazin. In gedachten zag ik haar thuis bij moeder de stoofpot op het fornuis opwarmen. Ze verstopte de worteltjes en de prei in de dikke soep om ervoor te zorgen dat moeder ze at. Een week voor mijn vertrek had ik 's ochtends vroeg op de veranda tegen Mabel gezegd dat ik me zorgen maakte. Mijn vingers waren verstrengeld als schuldgevoel en liefde, als angst en hoop, als Mabel en ik. *Jij denkt nooit aan jezelf, alleen maar aan anderen*, had ze volgehouden. *Je zei dat dit je roeping is. Je moet gaan.* Ik miste haar vreselijk.

Ik stak mijn pen in de inktpot. *Lieve Mabel, ik ben er! Nu ik mijn spullen uitpak is het officieel. Voor de komende twee jaar ben ik de bibliothecaresse van Niemandland...*

Ik vergat de tijd en schrok toen ik de bel voor het eten hoorde. In de club-house brandde een uitnodigend vuur in de haard. De Cards namen plaats aan vier ronde tafels die allemaal voor vijf personen waren gedekt. Een paar Cards waren jong, net als Lewis. Een van hen bestudeerde haar spiegelbeeld in de bolling van haar lepel, een ander bracht lippenstift aan. Andere Cards waren meer van mijn leeftijd. Waren ze allemaal rijk, of ontvingen sommigen een salaris, zoals ik? Ik wachtte op een opening, maar ze waren zo druk in gesprek dat niemand me opmerkte. Ik voelde me een buitenstaander, alsof ik over een reusachtig boek heen naar hun levens keek.

Breckie, de verpleegster, wenkte me en tikte op de lege stoel naast haar. Terwijl ik door de zee van horizonblauw naar haar, Lewis en de twee Annes toe waadde, hoorde ik een Card mopperen: 'Waarom mag zij aan de hoofdtafel plaatsnemen?'

Zelfs in een oorlog, in een hulporganisatie, kon niemand ontsnappen aan de hiërarchie van het leven. Het uitgaansleven van Manhattan puilde uit van de erfgenames en miljonairsvrouwen. Een bibliothecaresse zou nooit uitgenodigd worden.

In het kabaal klapte dokter M.D. drie keer in haar handen, als een schoolhoofd dat de aandacht van de leerlingen wilde hebben. Het

geklets hield op. Ze vroeg me om mezelf voor te stellen, en twintig Cards keken verwachtingsvol naar mij. Mijn mond weigerde dienst, evenals mijn hersens. Wat moest ik zeggen? Dat ik over personages uit boeken sprak alsof ze mijn vrienden waren? Dat mijn bazin weigerde *De tovenaars van Oz* in de collectie op te nemen, maar dat ik ernaar verlangde om de omgeving van Smaragdstad te verkennen? Dat mijn favoriete schrijfster Willa Cather was, omdat ik net als zij gevoelig was voor de schoonheid van de vlakten en van de eenvoud?

'Ik heb een diploma van de Carnegie Library School. Ik heb zeven jaar in Pittsburgh gewerkt, vervolgens was ik zeven jaar hoofd van de kinderafdeling in Tacoma, Washington, en daarna ben ik in New York gaan werken.' Ik was er nog niet klaar voor om over die baan te praten.

'Grote grutten!' zei Lewis. 'Je hebt zowel aan de westkust als aan de oostkust gewerkt. Voordat ik hier kwam mocht ik van mijn ouders bijna nergens naartoe. Ik vind je erg dapper.'

'Niet dapperder dan jullie,' zei ik.

'Een ontdekkingsreiziger!' zei Breckie. 'Net als de pionier Kit Carson, de held uit mijn favoriete stuiversromans.'

'Zullen we je Kit noemen?' vroeg Lewis.

Ik had nog nooit een bijnaam gehad, en Kit klonk vriendelijker dan Carson. Ik kon alleen maar knikken, want ik werd verlegen als ik het middelpunt van alle aandacht was.

Miss Morgan haalde een zilveren broche uit haar zak. Het viel me nu pas op dat de anderen die ook droegen. 'Het is een griffioen,' zei ze. 'Ons embleem.'

Het mythische beest – half leeuw, half adelaar, een symbool van wijsheid en moed – paste bij de groep. Ik rechtte mijn rug toen miss Morgan de broche bij me opspelde. Uit alle bibliothecaresses had ze mij gekozen. Ik zou ervoor zorgen dat ik echt iets kon betekenen. *Boeken zijn bruggen*, zei mijn vader toen ik klein was. *Ze laten de verbindingen tussen ons zien*. Ik pakte zijn zakdoek in mijn zak beet en streek met mijn vingers over zijn geborduurde initialen. sc – Samuel Carson.